

системи, а й поява нового. Якщо визначати точніше, то суть кризи систем полягає в такому: стара система вже зникла, а нова ще не з'явилася. Криза є діалектичною єдністю двох процесів: руйнування і творення. Який із цих процесів візьме гору значною мірою залежить від накопленої позитивної енергії в самій системі науково-технічного прогресу та зваженої поступової дії ззовні, яка виражається в реальній державній підтримці усіх елементів, що становлять систему науково-технічного прогресу в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.
2. Кулинич О. І. Економетрія / Кулинич О. І. – Хмельницький : Поділля, 2003. – 215 с.
3. Кремер Н. Ш. Эконометрика / Кремер Н. Ш., Путко Б. А. – М. : Юнити, 2002. – 311 с.
4. Литвин О. М. Основи економетрики : навч.-метод. посіб. / Литвин О. М., Лобанова Л. С. – Х. : УПА, 2006. – 192 с.
5. Мочерний С. В. Економічна теорія : навч. посіб. / С. В. Мочерний. – 4-те вид., стер. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 640 с.
6. Советский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – 1600 с.
7. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие / Сурмин Ю. П. – К. : МАУП, 2003. – 368 с.
8. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2 вид., перероб. і допов. – К. : Головна редакція УРЕ, 1986. – 800 с.
9. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

УДК 334.7

ВІДПОВІДНІСТЬ КООПЕРАТИВНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО КООПЕРАТИВНОГО АЛЬЯНСУ СУЧАСНИМ ЗМІНАМ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ю. С. Радченко

Сучасний розвиток економіки на тлі світової фінансової кризи все частіше викликає занепокоєння не лише у топ-менеджерів компаній, а і у рядового населення з приводу того, що відбувається з ринком і яких змін слід очікувати. Варто відзначити, що сучасне становище вже є об'єктивним початком незворотних процесів, про які попереджали і класики економічної думки, і відомі економісти XIX ст. Проте навіть у такому нестабільному середовищі виникають осередки сталого розвитку, що вирішують не лише економічні питання, а також соціальні та екологічні.

Метою статті є аналіз змін сучасного міжнародного ринку та взаємозв'язок цих змін із кооперативними принципами Міжнародного кооперативного альянсу (МКА) 1995 р.

Капіталістична система, за твердженнями класика економічної думки К. Маркса, не здатна у повному обсязі задовольнити потреби населення і у майбутньому і не має перспективи сталого розвитку [1, с. 408]. Ряд досліджень провели такі економісти, як М. Туган-Барановський та Дж. Шумпетер, які довели наявність циклічності розвитку економіки у капіталістичній системі. Циклічність розвитку періодично призводить до криз, а це прямо суперечить таким поняттями, як сталість і рівновага. Отже, про такий сценарій розвитку капіталістичної системи було відомо давно. І незважаючи на це, капіталістична форма організації господарської діяльності здобула широке визнання і превалювала над іншими формами, підтримуючи цю систему. Мабуть, і надалі можна було б розвиватись у цьому напрямі,

якби у гонитві за зменшенням витрат на виробництво, збільшенні частки ринку та підвищенні обсягів прибутків не були вигадані такі інструменти, як аутсорсинг і «екстерналізація вартості» (або «зовнішнє ціноутворення»). Останнє, по суті, стало тим інструментом, завдяки якому у структурі собівартості товарів і послуг були виключені окремі позиції витрат. Дане питання розглядали Р. Будн і Р. Вінфін у контексті формуванні вартості атомної енергії. Чарльз Айзтенштайн описував негативний вплив зовнішнього ціноутворення у 10 главі своєї книги «Sacred Economics» під назвою «Закон зворотності» (The Law of Return). Автор, зокрема, наголошує, що жодна із існуючих капіталістичних компаній не зможе економічно вижити, враховуючи всі види витрат у ході своєї діяльності. І не лише виробничі підприємства користуються цим інструментом для того, щоб перекласти свої ризики на «інших». Капіталістичні фінансові установи користуються тим самим інструментом для перенесення ризиків на рядове населення через тісну співпрацю із державними фінансовими установами. Таким чином, ризики переносяться на рядових платників податків [3, с. 147]. Результатами використання цих інструментів стало перенесення великих підприємств за межі національних кордонів країн-засновниць. Це призводило до значних втрат робочих місць, до підриву економік окремих регіонів, до «вмирання» великих мегаполісів у країнах, звідки виробництво було вивезено. Велика кількість питань була перекладена на місцеві громади, як то захист навколишнього середовища, утилізація сміття і т. ін. Окрім економічних питань, така ситуація негативно вплинула на показники соціального розвитку. Отже, постає питання, чого треба чекати від сучасної економіки? до яких змін треба готуватись?

Відповідаючи на поставлені питання, варто згадати концепцію, яку розробив Дж. Шумпетер, що отримала назву «творче руйнування» [8, с. 82–85]. Треба наголосити на тому, що автор пише не просто про зміни, він пише про «руйнування». Даний термін відноситься до процесів ґрунтовної перебудови системи цінностей. Ми вже не мислимо себе без автомо-

блів, електроенергії, для нас стали звичними і повсякденними технології мобільного зв'язку, комп'ютери та Інтернет. Це перетворення, що змінили наш стиль життя, змінили наше світосприйняття, змінили наше ставлення до інформації, часу, грошей, до товарів і послуг, до самого життя. Це те, що впливає не лише на окремі суспільні групи, не лише на окремі країни, це те, що змінює світ. Водночас усі ці зміни руйнують попередні устої та традиції, створюючи нові.

Дійсно, світ змінюється. Наскільки він зміниться, що саме залишається в минулому і що стане складовими нового життя, як зміниться бізнес у XXI ст., і яким він постане після «оновлення», коли зруйнуються старі та сформується нові принципи, – усе це найбільш актуальне питання сьогодення.

Одним із сучасних авторів, чиї погляди мали велике значення для формування сучасної концепції розвитку міжнародного бізнесу, став Джон Елкінгтон. Його великим внеском у розвиток міжнародних економічних відносин стала розробка та впровадження концепції бізнесу XXI ст., яку він викреслив у концепції «потрійного критерію» [4, с. 69–94]. Дана концепція базується на тому, що сучасний бізнес відходить від традиційного фокусу лише на економічному боці діяльності. До критеріїв оцінки якості діяльності додаються критерії впливу на соціальну та екологічну сфери. Поєднання кожних двох критеріїв створюють три системи: економічно неупереджену, екологічно придатну, соціально відповідальну. Синергетичний вплив цих трьох систем покликаний сприяти формуванню та розвитку стабільної та сталої світової економіки (рис.).

Формування такої системи супроводжується змінами на міжнародному ринку XX та XXI ст., які Дж. Елкінгтон описав у праці «Cannibals with forks». Зміни, які перебудовують мислення і системи цінностей великої кількості людей. Спираючись на аналіз міжнародного ринку й аналіз сучасних тенденцій його розвитку, Дж. Елкінгтон виділив сім фундаментальних змін в економіці – сім «революцій» [4, с. 4–13], за рахунок яких відбувається поступове перетворення існуючого капіталістичного ринку. Основною метою цих змін є

формування нової сталої економічної системи, що буде націлена не лише на отриманні прибутку, але і досягнення максимально можливого рівня соціальної та екологічної відпо-

відальності за рахунок розширеного процесу управління. Ці зміни покликані докорінно змінити наше сприйняття бізнесу та економіки.

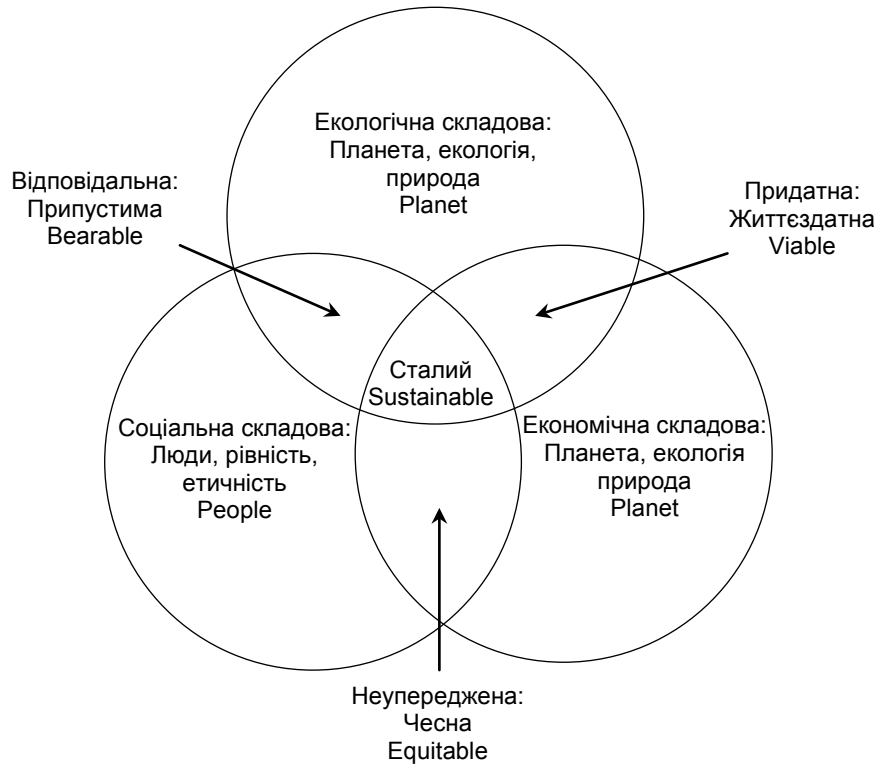


Рис. Складові концепції потрійного критерію (авторська розробка)

Створення нової економічної системи має ініціювати перетворення капіталістичних підприємств на інші форми організації господарської діяльності, поширення інших, некапіталістичних форм, або створення нових, відмінних від існуючих, які будуть відповідати вимогам нового ринку. Серед сучасної практики перетворення капіталістичних підприємств виділяються формування фінансових [2, с. 9] та виробничих [9, с. 182] кооперативів. Пожвавлення подібних процесів перетворення, особливо під час криз, набуває закономірного характеру і вже отримало назву «втеча в якість» («flight to quality») [2, с. 20]. Щоб визначити причини виявлення таких тенденцій на ринку, потрібно окреслити особливості цієї форми організації господарської діяльності та її зв'язок із перетвореннями («революціями»), що відбуваються на ринку.

Особливості кооперативів як форми організації господарської діяльності, полягають у принципах їх функціонування. Основоположні принципи діяльності кооперативів затверджені у Декларації МКА про кооперативну ідентичність. Перелік принципів складений із 7 позицій: 1) Добровільність та відкрите членство означає те, що будь-яка особа може стати членом кооперативу. Кооперативи працюють на недискримінаційній основі. 2) Демократичний контроль свідчить про рівність прав членів кооперативу у процесі управління і недопущення переважання інтересів капіталу над інтересами членів. 3) Економічна участь членів означає те, що кожен із членів кооперативу робить відповідний грошовий внесок в організацію його діяльності, що забезпечує безпосередню зацікавленість члена у стабільній і якійсній роботі кооперативу. Капітал, проте, не винагороджується як зазвичай це від-

бувається у капіталістичних підприємствах. Члени отримують лише обмежений відсоток на вкладені кошти. Головною метою кооперативів є не створення прибутку, а зменшення витрат і боротьба із бідністю. 4) Автономність і незалежність говорить про те, що діяльність кооперативів не контролює жодна із зовнішніх сил, чи то політичних, чи то релігійних, чи то будь-яких інших. Кооперативи є суб'єктами ринку, що функціонують від імені членів, на їх користь і за їх безпосередньої участі та контролю. 5) Принцип освіти, навчання та інформування відіграє ключову роль у діяльності кооперативів. Адже лише за умови відповідного рівня освіченості членів щодо особливостей діяльності кооперативу, конкурентів, ринку, тенденцій розвитку ринку, кооператив може ефективно функціонувати і повною мірою задовольняти потреби членів. 6) Принцип кооперування між кооперативами надає цим організаціям тих самих переваг, що мають великі підприємства. Акумуляючи попит, пропозицію, потенціал, кооперативи формують потужну систему міжгалузевих і міжнародних відносин. 7) Турбота про громаду означає те, що кооперативи функціонують задля забезпечення сталого розвитку громади через механізми, затверджені їх членами.

Наступним питанням є зв'язок кооперативних принципів із «революціями» міжнародного ринку. Дж. Елкінгтон виділив 7 «революцій»: перетворення ринку, зміна цінностей, підвищення прозорості бізнесу, технологія життєвого циклу товару, партнерство, сприйняття часу, зміна у принципах корпоративного управління.

Перетворення ринку Елкінгтон виразив через порівняння характеристик ринку, наголошуючи на їх протилежностях – узгодженості та конкуренції. Дослідник посилається на зростаючий вплив компаній на міжнародному ринку. Він наголошує на тому, що більш інтенсивне просування ідей сталого розвитку буде ініційоване самим бізнесом через ринок. За рахунок лібералізації ринку та зростання кількості його учасників буде створена атмосфера ще більш жорсткої конкуренції, яка, зрештою, призведе до зміни в напрямку впровадження більш інноваційних стратегій розвитку. Метою

діючих компаній буде формування конкурентних переваг, які будуть відповідати завданням «потрійного критерію» – наряду із забезпеченням економічної діяльності, виявляти турботу про громаду та про екологію. Серед кооперативів таке поняття як конкуренція не прийнятне («кооперація у своєму найповнішому сенсі є протилежністю конкуренції [6, с. 302]. Кооперативи в цих умовах будуть конкурувати не між собою (як капіталістичні підприємства), а будуть конкурентом для капіталістичних підприємств, формуючи узгоджений сталий кооперативний ринок, добровільно поділений між дрібними кооперативами. В тих галузях, де окремі кооперативи не зможуть створювати конкуренції, вони будуть об'єднуватись і створювати асоціації кооперативів, що істотно впливатиме на ринок. За умов погіршення економічної ситуації популярність кооперативів зростатиме, підвищуючи їх конкурентні переваги за рахунок особливостей управління та діяльності товариств. Однією із головних цілей кооперативів є турбота про громаду (7), що відмічено у кооперативних принципах МКА. Екологічне питання, на наш погляд, буде вирішуватись саме собою через демократичний контроль (2), неупередженість у прийнятті управлінських рішень (4) та наявність належного рівня освіченості членів про ринок і навколишнє середовище (5).

Зміну цінностей Елкінгтон пов'язує із переходом від жорсткого до гнучкого. Дослідник робить припущення, що сучасний ринок знаходиться у перехідному стані, коли виникають нові групи цінностей. Вже не є настільки актуальним дотримання жорсткого переліку цінностей на існуючому ринку. Виникають цінності, які автор ототожнює із поняттям «громадянин світу». Тобто спостерігається формування певної космополітської групи цінностей, що є глобальними. Ці цінності змінюють пріоритет кількості на пріоритет якості. Довгостроковість у сфері виробництва та споживання стає зобов'язанням для виробників. Компанії стають перед обов'язком визнання відповідальності перед своїми акціонерами. Формування глобальних гнучких цінностей відбувається під впливом культурної диверсифікованості світу. Проте варто наголосити

на тому, що існують цінності, які все-таки є сталими та незмінними, незважаючи на релігію, культуру, політику. Так, споживач прагне отримати якісний товар або послугу, працівник – належну оплату праці, виробник – кошти для забезпечення діяльності та зростання, усі вони прагнуть харчуватись якісними продуктами, дихати чистим повітрям, жити у мирному середовищі, мати можливість відпочинку, реалізуватись як особистості. Й. Нілсон [7, с. 4], розглядаючи кооперативні цінності, також відзначав, що вони є універсальними і не змінюються незалежно від віросповідання, політичного режиму чи особливостей національної культури. У питаннях якості товарів або послуг кооперативи передусім націлені на задоволення потреб своїх членів (7), а також є підконтрольні їм (2). Таким чином, якість товарів або послуг, що надає кооператив членам, напряму залежить від їх власних бажань.

Перетворення пов'язані із прозорістю бізнесу дослідник характеризує переходом від закритого до відкритого. Елкінгтон наголошує на появі певного тиску з боку акціонерів, який призводить до того, що компанії стають не спроможні надалі дотримуватись практики закритого ведення бізнесу («чорна скринька» [8, с. 7]). Завдяки розвитку інформаційних технологій інформація про діяльність компанії стає все більш доступною та прозорою. Для забезпечення чіткого визначення компанії на ринку та підтримки її конкурентоздатності важливим інструментом стають звіти про сталість компаній. Задля реалізації цього, дослідником пропонує ведення активного діалогу компанії із різними широким колом акціонерів, забезпечення проведення зовнішнього контролю діяльності, формування глобальних операційних стандартів. Стосовно кооперативів, усі вищенаведені пропозиції для удосконалення діяльності капіталістичних підприємств уже впродовж більш ніж 150 років успішно використовують кооперативи. Саме такі особливості стали причиною підвищення популярності кооперативів під час криз. Саме ці особливості можуть стати тими перевагами кооперативів на капіталістичному ринку, які зможуть стимулювати їх поширення та популяризацію. Кооперативи є відкритими

для будь-кого (1), вони мають демократичне управління (2), вони є незалежними (4), вони піклуються про громаду (7). Члени кооперативів є достатньо освіченими (5) для того, щоб не допустити прийняття помилкових рішень.

Четверте перетворення Елкінгтон виражає через набутий досвід, наводячи приклади подій на чорнобильській АЕС і роботу Рейчел Карлсон «Silent Spring». Це перетворення було названо технологією життєвого циклу. Головна думка полягає у зміщенні акцентів з товару на функцію. Тобто дослідник зауважує, що компанії мають не лише концентрувати увагу на виготовленні товару, але і брати на себе відповідальність за увесь життєвий цикл їх товару, за усі (навіть непередбачувані та ненавмисні) побічні ефекти, до яких може призвести як сам процес виробництва, так і процес використання та утилізації товарів. Щоб досягти цієї мети, необхідно капіталістичним підприємствам посилити контакти зі споживачами.

Кооперативи мають цей контакт і можуть більш якісно відстежувати життєвий цикл товарів. У цьому питанні кооперативи мають істотну перевагу, що виражена не лише у наявності контакту зі споживачем, а й у прихильності та економічній зацікавленості споживача (3) у самому кооперативі та безпосередній його участі у діяльності та процесі прийняття рішень (2) щодо виробництва, споживання товарів та послуг, а також можливих способів утилізації як відходів від виробництва, так і самого товару після закінчення строку його експлуатації.

Партнерство виражене через зміну від диверсій до симбіозу. Дж. Елкінгтон наполягає на тому, що задля впровадження «потрійного критерію» важливим є розвиток співробітництва та партнерства. Набувають особливого значення об'єднання установ, що являють собою інтереси держави, підприємств і недержавних організацій. На ринку зростає роль компліментарності (кооперації). Ключовим елементом в економічних відносинах стає довіра, але отримання такого привілею для традиційного бізнесу є достатньо складним завданням. Навпаки, кооперативи були створені та поширені у всьому світі завдяки використанню цих привілеїв, що зумовлені всіма

сімю міжнародними кооперативними принципами (1)–(7).

Перетворення у сприйнятті часу виражені у переході від широкого до довгого. Дослідник визначив ці два виміри часу як вирішальні для досягнення сталості. З одного боку, як стверджує дослідник, компанії мають реагувати якнайшвидше на зміни ринку, тоді як передача інформації стає миттєвою. З іншого – довгострокове планування вимагає все більше уваги, оскільки прогнозування ринку є основним елементом сталості. Для того, щоб зменшити ступінь невизначеності у прогнозуванні ринку, дослідник пропонує використати метод розробки сценаріїв поведінки ринку за прикладом компанії «Shell». Кооперативні організації, маючи розгалужену мережу по всьому світу, володіють значним потенціалом для вдосконалення стратегій розвитку. Щодо кооперативів, самостійність окремих місцевих кооперативів дає змогу швидше адаптуватись до змін у зовнішніх умовах (2). Наявна система міжнародних зв'язків, що забезпечує МКА (6), надає можливість створити потужну дослідницьку базу, що зможе в режимі реального часу відстежувати, прогнозувати та реагувати на зміни у місцевій і глобальній економіках.

Перетворення в області корпоративного управління відзначені переходом від виключ-

ного до включного. Фокусуючи увагу на елементі корпоративного управління, Дж. Елкінгтон зазначає, що зростаюча частка питань корпоративного управління компаній стає зосереджена вже не лише навколо процесу виробництва, а також навколо питань господарської екосистеми. Впровадження «потрійного критерію» має здійснюватись за рахунок формування такої економічної системи, що буде включати більше діючих учасників до процесу управління, більше залучення до нього акціонерів. Дослідник особливо акцентує увагу на важливості комплексного всебічного підходу у процесах прийняття рішень на різних рівнях. Ця революція капіталістичних підприємств, проте, не є новою для кооперативів. Вертаючись до особливостей організаційної структури кооперативів, варто ще раз наголосити, що система управління кооперативами передбачає залучення до процесів управління широкого кола людей, які є членами кооперативу і залучені до різних аспектів його діяльності (2).

Таким чином, зв'язок міжнародних кооперативних принципів із «революціями» глобального економічного середовища за Дж. Елкінгтоном можна представити за допомогою поданої нижче табл.

Таблиця

Взаємозв'язок «революцій» глобального економічного середовища за Дж. Елкінгтона із міжнародними кооперативними принципами

«Революції» Д. Елкінгтона	Міжнародні кооперативні принципи МКА, 1995
Перетворення ринку: від узгодженості до конкуренції	(2) Демократичний контроль. (4) Автономність і незалежність. (5) Освіта, навчання та інформування. (7) Турбота про громаду
Зміна цінностей: від жорсткого до гнучкого	(2) Демократичний контроль. (7) Турбота про громаду
Прозорість бізнесу: від закритого до відкритого	(1) Добровільність і відкрите членство. (2) Демократичний контроль. (4) Автономність і незалежність. (5) Освіта, навчання та інформування. (7) Турбота про громаду
Технологія життєвого циклу: з товару на функцію	(2) Демократичний контроль. (3) Економічна участь членів
Партнерство: від диверсій до симбіозу	(1) Добровільність і відкрите членство. (2) Демократичний контроль. (3) Економічна участь членів. (4) Автономність і незалежність.

Продовж. табл.

«Революції» Д. Елкінгтона	Міжнародні кооперативні принципи МКА, 1995
Партнерство: від диверсії до симбіозу	(5) Освіта, навчання та інформування. (6) Кооперування між кооперативами. (7) Турбота про громаду
Сприйнятті часу: від широкого до довгого	(2) Демократичний контроль. (6) Кооперування між кооперативами
Корпоративне управління: від виключного до включного	(2) Демократичний контроль

Таким чином, можна із упевненістю стверджувати, що сучасна ситуація на ринку не є випадковим явищем, а є закономірним процесом коливань капіталістичної системи. Використання сучасних економічних інструментів підвищення конкурентоздатності не сприяють формуванню сталої економічної системи. Сучасні проблеми людства виходять за межі лише економічних питань. Загострюються соціальні питання та питання захисту навколишнього середовища. Формування нової концепції розвитку бізнесу у XXI ст. має відобразити всі три складові – економічну, соціальну, екологічну. На сучасному етапі розвитку міжнародний бізнес відчуває значний тиск з боку останніх двох складових. Цей тиск призводить до реорганізації форм господарської діяльності суб'єктів ринку, серед яких виділяються кооперативи. Зміни, що відбуваються на капіталістичному ринку цілком відповідають кооперативним принципам, чим забезпечують їм сприятливий клімат для розвитку та поширення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркс К. Полное собрание сочинений / Маркс К., Энгельс Ф. – 2-е изд. – М. : Гос. изд-во полит. л-ры, 1961. – Т. 19. – 670 с.
2. Birchall J. Resilience of the cooperative business model in times of crisis / Johnston Birchall, Lou Hammond Ketilson ; International Labour Office. – Geneva : ILO. – 2009. – 458 p.
3. Eisenstein C. Sacred Economics: Money, Gift, & Society in the Age of Transition [Electronic resource] / Charles Eisenstein. – Evolver Editions, 2011. – Mode of access : http://books.google.com.ua/books?id=bCeeKtQsunAC&printsec=frontcover&dq=%22Sacred+Economics%22+Charles+Eisenstein+download&hl=en&ei=FvmTqS5NMWn8QOnpJXyAw&sa=X&oi=book_result&ct=result&redir_esc=y#v=onepage&q=%22Sacred%20Economics%22%20Charles%20Eisenstein%20download&f=false. – Title from display.
4. Elkington J. Cannibals with forks, The Triple Bottom Line of 21st Century Business / Elkington J. – CAPSTONE, 1997. – 288 p.
5. Fairbairn B. Three strategic concepts for the guidance of co-operatives : linkage, transparency, and cognition / Brett Fairbairn ; University of Saskatchewan. – Geneva : Centre for the Study of Co-operatives, 2003. – 395 p.
6. Holyoake G. J. The history of co-operation [Electronic resource] / Holyoake G. J. – London : Adelphi Terrace, 1908. – Mode of access : <http://www.scribd.com/doc/48497909/history-of-cooperation/> – Title from display.
7. Nilsson J. Cooperative Principles and Practices in Swedish Agricultural Cooperatives [Electronic resource] : Published in Co-operatives, Markets, Co-operative Principles eds / Nilsson J., José Luis Monzón Campos, Roger Spear, Alan Thomas & Albert Zevi Ciriec International. – Liège, 1996. – Mode of access : <http://www.ernac.life.ku.dk/~media/ERNAC/LIBRARYPAPERS/JN08.ashx>. – Title from display.
8. Schumpeter J. A. Capitalism, socialism & Democracy / Schumpeter J. A. – London : New Yourk, 2003. – 265 p.